

Razvitak i predmet sociologije sela

Dr Cvetko Kostić

Teorijske i praktične potrebe za sociologijom sela u neprestanom su porastu, i to kako u razvijenim zemljama, tako i u onima koje se nalaze u razvoju.

No, ova se disciplina u raznim zemljama, a često i u istoj zemlji, pojavljuje pod raznim imenima. Najčešće se javlja pod imenom **ruralna sociologija** i **sociologija sela**. Obično se smatra da su ovi nazivi sinonimi, premda ima teoretičara koji ne misle tako, pa navode da među tim nazivima ima ne samo terminoloških već i drugih razlika. Ali nije bez značaja podsetiti i na druge nazive za ovu disciplinu. Prema jednoj skorašnjoj anketi, koju je sproveo **Centre d'Etudes sociologiques** (Paris) u »dvadeset evropskih zemalja«, među »glavnim specijalistima ruralne sociologije«, izlazi da se za ovu disciplinu

pored naziva »ruralna sociologija« i »sociologija sela«, upotrebljavaju još i ovi: **agrarna sociologija** (sociologie agricole, Agrarsociologie), **ruralna ekologija** (ecologie rurale), **sociologija sela i seoske zajednice** (sociologie du village et de la communauté rurale), **istorijska** (sociologie historique) i **politička** (sociologie politique) sociologija sela, **sociologija odnosa selo—grad i posledica industrijalizacije** (rapports ville-compagne et répercussions de l'industrialisation).¹ U nekim zemljama ona čini deo **sociologije lokalnih zajednica** ili **sociologije naselja**, a ima i nekih drugih naziva za nju. Pada ipak u oči činjenica, da se u poslednje vreme mnogi od ovih naziva gube i da ih potiskuje naziv **ruralna sociologija**.

Kao i kod svake druge discipline, i kod nje je od osnovnog značaja odrediti njen **predmet**, jer samo tako ona dobija svoj **quid proprium** i mesto na **globus intellectualis** nauka. To nije nimalo lako učiniti, a da bi se doprinelo u tome, potrebno se prethodno osvrnuti na njezin **razvitak** u svetu i kod nas, pa tek onda prići raspravljanju njenog **predmeta**.

1. RAZVITAK

Početke sociologije sela i sistematskog proučavanja ruralnih društava treba tražiti u naučnim istraživanjima, koja su se razvila polovinom prošlog veka, a koja su imala za cilj da objasne način zasnivanja i organizovanja seoske zemljišne svojine. Pored naučne, ovo je pitanje imalo i izrazito **politički** karakter, jer je od njegovog rešenja zavisio i odgovor o prirodi privatne svojine uopšte.

Dve oprečne teze o tome najviše su došle do izražaja u delu engleskog pravnika i antropologa **Sumner Meinea** (Ancient Law, 1846) i delu **F. de Coulangea**. Meine je na osnovu analize starih zakonskih tekstova, osobito starog indijskog **Manu** zakona (3 vek pre n.e.), dokazivao da su seoske zajednice, a ne pojedinci, u to vreme bili stvarni posednici zemlje i da se tek iz ovog kolektivnog oblika svojine vremenom izdvojila i razvila privatna svojina. Svim drukčiju tezu o ovom pitanju je zastupao francuski istoričar **Fustel de Coulange** (Cité antique, 1864), koji je pomoću analize starih grčkih i rimskih zakonskih tekstova dokazivao, da je u društvu ovih naroda oduvek postojala samo privatna svojina zemlje, i to kako u gradu tako i na selu.

Ustanova kolektivne zemljišne svojine kod starih azijskih naroda navela je neke istraživače da potraže slične ustanove kod starih naroda i u Evropi i u drugim krajevima sveta. Tako su se počela nizati veoma značajna dela, koja su objasnila i neke temeljne ustanove starog ruralnog društva. Među tim istraživanjima od posebnog značaja bila su ona koja su se odnosila na tri srodne ustanove: germanski **Mark**, ruski **mir** i našu **porodičnu zadrugu**.

Georg von Maurer izneo je nove podatke i zaključke o staroj germanskoj seoskoj ustanovi, koja se zvala »Mark«, i uporedio je sa sličnim seoskim

¹ H. Mendras, *Les études de Sociologie rurale en Europe*, Sociologia ruralis, Assen- The Netherlands, 1961, 11, 12.

zajednicama u Aziji, Africi i Meksiku.² O ruskom »miru« naročito su poznati radovi **Plehanova** i **Kovalevskog**, a ustanova naše porodične zadruge postala je poznata u inostranstvu prvo preko radova **Vuka Karadžića**, a zatim preko **V. Bogišića**.³

Ovom su problemu posvetili znatnu pažnju i **marksisti**. U tom je pogledu naročito cenjeno **Engelsovo** delo: **Poreklo porodice, privatne svojine i države** (1884). **Sam Marks** je isticao značaj suprotnosti između sela i grada, koja se »provlači kroz čitavu istoriju civilizacije, sve do današnjeg dana«, a pri tome je »moguće da grad ekonomski vlada selom, kao u starom veku, ili pak selo gradom kao u srednjem veku«. ⁴ On je dalje istakao »da se čitava ekonomska istorija društva svodi na kretanje ove suprotnosti«, ⁵ pa je pristupio i naučnom objašnjenju te pojave. Pored ostalog, za razvoj sociologije sela ima veliki značaj i njegova **teorija moderne kolonizacije**, ⁶ koja osvetljava razvoj modernog društva, kako onog koje je proizašlo iz evropskog feudalizma (»pruski tip«), tako i onog koje su zasnovali imigranti u zemljama, koje su otkrivene početkom novog veka, u kojima privatna zemljišna svojina na selu nije proizašla iz feudalne, već je zasnovana na radu onih koji su tu zemlju isključili i priveli je kulturi (»američki tip«).

S povećanjem klasnog sukoba na selu pri kraju prošlog veka naročitu važnost dobili su kod marksista tzv. **seljačko** i **agrarno** pitanje. O njima su poznata dela: Engels, **Seljačko pitanje u Francuskoj i Nemačkoj** (1894), K. Kaucki, **Agrarno pitanje** (1899), kao i Lenjinovi radovi: **Agrarno pitanje u Rusiji krajem XIX veka, O kooperaciji i sl.**

To je bilo vreme kada se interes za selo i život seljaka počeo buditi u mnogim zemljama i to ne samo zbog brojnosti i važnosti ove kategorije stanovništva, već i iz **praktičnih** potreba rešavanja mnogih i teških problema koji su se bili nagomilali naročito u zemljama, koje su u svom privrednom razvoju bile najviše odmakle, kao što su: Francuska, SAD i Nemačka.

Teorijsku osnovu za ova ispitivanja dala su dela: **Durkheima**, **Simmela** i **M. Webera**. Značaj »sredine« sela i seoskih okvira za društvo i objašnjenje njegovih procesa, je posebno u Francuskoj, istakla tzv. **socijalna morfologija**.⁷

To su bili njeni glavni izvori i teorijski osnovi.

U pojedinim zemljama pak, njen put je bio dosta različit. Može se ipak sa sigurnošću tvrditi da se ova sociološka disciplina najpre **konstituisala** u SAD, i zbog toga se potrebno osvrnuti na njen razvoj u ovoj zemlji, pa onda u ostalima.

² Georg L. von Maurer, **Einleitung zur Geschichte der Mark- Hof- Dorf- und Stadtverfassung und der öffentlichen Gewalt**, München, 1854.

³ V. Bogišić, **De la forme dite Inokosna de la famille rurale chez les Serbes et les Croates**, Revue de Droit international et de législation comparée Paris, 1884.

⁴ K. Marks, **Rani radovi**, Zagreb, 1953, 317.

⁵ K. Marks, **Kapital**, I, Beograd, 1947, 382.

⁶ K. Marks, **Kapital**, I, Beograd, 1946, 646.

⁷ M. Halbwachs, **Morphologie sociale**, Paris, 1935.

a) Ruralna sociologija u SAD

Pojavu ruralne sociologije u SAD izazvale su potrebe prakse. Krajem prošlog i početkom ovog veka, kapitalizam je bio potpuno ovladao selom u ovoj zemlji; u toku su bile neslućene malverzacije sa zemljom, cene agrarnih proizvoda su počele naglo padati, uticaj crkve i škole je takođe opadao, a rasla je pojava »bega sa sela« u gradove i sl. Javni radnici i institucije u takvoj nevolji sve su više postavljali zahtev da se nešto učini za farmere i da se teško stanje na selu popravi ili bar ublaži. Ali da bi se nešto u tom pogledu moglo preduzeti, trebalo je prvo to stanje proučiti. Zbog toga je **T. Roosewelt**, tada američki predsjednik, obrazovao jedan odbor stručnjaka (Comission of country life) koji je dobio zadatak da prouči stanje farmera i predloži konkretne mere za poboljšanje toga stanja. U savesno sastavljenom izveštaju toga odbora, posebna pažnja je bila obraćena na probleme: »razbojnička obrada« zemlje koju vrše kapitalisti zbog većeg profita, nestašica kvalifikovane radne snage na farmama, rdave komunikacije između sela i grada, preteran rad žena, slab rad škola itd.

Objavljivanje ovog izveštaja 1908. izazvalo je veliku pažnju, i upravo ta godina se smatra za godinu rađanja **ruralne sociologije** u SAD.

Od tada su se mnogi dali na proučavanje sela i prikupljanje podataka o seoskom životu. Neki univerziteti su uveli i posebne katedre za ruralnu sociologiju, i već 1913. godine pojavio se i prvi **udžbenik** iz ove discipline.

U tom prvom periodu svoga razvitka u SAD, ruralna je sociologija imala da rešava i mnoge praktične probleme koje je donosila **industrijska i agrarna** revolucija, tj. probleme mehanizacije i hemizacije poljoprivrede i akomodacije primitivne mase useljenika s raznih strana tekovinama nauke i tehnike. Napori u ovom pogledu su se s vremenom samo povećavali, osobito finansijskim pomaganjem sociološkog proučavanja sela. Donet je i poseban zakon (**The Purnell Act of Congress, 1925**), na osnovu kojega se daju obilni krediti »za ona ekonomska i sociološka istraživanja, koja imaju za cilj razvoj i unapređenje seoskog doma i seoskog života«. Širom ove prostrane zemlje otvoren je čitavi sistem raznih ustanova: katedara, instituta, »agrikulturnih stanica« i sl. koje se bave problemom unapređenje sociologije sela.

Pedeset godina posle »rađanja« ruralne sociologije, godine 1958. ovaj je disciplini bilo posvećeno jedno posebno savetovanje američkih sociologa, na kome su izneti njeni problemi, stanje i rezultati. Učesnici su se složili u tome, da se ruralna sociologija u SAD **konstituisala** kao posebna i korisna disciplina i u teorijskom i u praktičnom pogledu. Za pola veka svoga postojanja ona je prošla buran i krivudav put. Njen se predmet vidi poglavito u proučavanju **promena** u ruralnom društvu i usmeravanju s naučnih pozicija tih promena u društveno korisnom cilju. Dalje je navedeno da postoje mnoge institucije i službe u kojima se zapošljavaju ruralni sociolozi, da finansiranje naučnih projekata iz ove oblasti vrše savezne, republičke i lokalne vlasti, kao i mnoga privatna preduzeća i fondacije. Postoji »16 katedara samo za ruralnu sociologiju a na drugih 16 ona se predaje s drugim disciplinama«, osobito sa antropologijom; ruralni sociolozi imaju svoje posebno udruženje (**Rural Sociological Society of America**) i posebni časopis

(**Rural Sociology**, od 1935). Američka ruralna sociologija uživa veliki ugled u svetu; ona je dala »svetski doprinos« teoriji ove discipline, a njeni predstavnici idu i u mnoge druge zemlje i to ne samo da proučavaju njihova ruralna društva, već i da im ukažu konkretnu pomoć u rešavanju problema iz ove oblasti.⁸

Razvoj ruralne sociologije u Kanadi, kao i u drugim zemljama »moderne kolonizacije«, veoma je sličan onome u SAD. U njima se ova disciplina neguje i kao teorijska i kao primenjena nauka.

b) Sociologija sela u Evropi

Tradicija proučavanja sela i društvenog života u njemu mnogo je starija u Evropi nego u Americi ali ipak razvoj sociologije sela u Evropi nije išao ni tako brzo ni tako organizovano kao u Americi. Tome ima više uzroka a od posebnog su značaja u tom pogledu razlike u društvenom razvoju. Staviše, i u samoj Evropi postoje velike razlike u stanju ove discipline i različiti stavovi prema njoj u raznim zemljama.

To pokazuje i pomenuta anketa koju je sproveo **Centre d'Etudes Sociologiques**, iz Pariza.⁹ Prema ovoj anketi izlazi, da se na sociologiju sela u Evropi gleda iz »tri različite perspektive«.

U nekim zemljama na nju se gleda kao i u SAD; ona je posebna sociološka disciplina, koja se predaje u školama, u okviru koje se vrše brojna fundamentalna i primenjena ispitivanja i u kojima se ona neguje ne samo kao nauka, već i kao profesija. Takve su zemlje u Evropi: **Holandija** i **Norveška**. U prvoj je, u Wageningenu, osnovana još 1946. godine katedra za ruralnu sociologiju, koju vodi profesor **Hofstee**. Ona je 1956. godine osamostaljena i pretvorena u posebno odeljenje sa znatnim sredstvima i ugledom. Slična je situacija od 1958. u ovom pogledu i u Norveškoj, gde se na Univerzitetu u Oslu formiraju specijalisti iz ruralne sociologije.

Specijalisti iz ruralne sociologije u ovim zemljama zaposleni su na raznim mestima, najviše na poslovima komune, posebno na planiranju u njoj. Tako, oni proučavaju strukturu ruralnog društva i promene u njemu i na osnovu tih svojih analiza donose zaključke o smeru kretanja toga društva, a to ima veliku važnost u svim pravcima društvenog života, a osobito u pogledu realnih planova razvitka. Koristi takvog rada su se pokazale i prilikom zasnivanja novih naselja na »polderu« u Holandiji, tj. na zemlji koja je oteta od okeana i koju tek treba privesti kulturi. Studiozna ispitivanja ovih problema uživaju veliki ugled i poverenje i ona su se pokazala kao neophodna za praksu.¹⁰

Drugu grupu čine evropske zemlje u kojima se ruralna sociologija smatra delom sociologije i njeno proučavanje i nastava su »integrirani« u sklop ostalih socioloških disciplina. Takve su zemlje: Poljska, Jugoslavija i Belgi-

⁸ Olaf F. Larson, **The Role of Rural Sociology in a Changing Society**, **Rural Sociology**, march 1958, 8.

⁹ Henri Mendras, **Les études de Sociologie rurales en Europe**, **Sociologia Ruralis**, Assen, vol. I, No 1, 1961, 4.

¹⁰ I. E. Montgomery and E. Amba, **Community Planning in the Netherlands**, **Rural Sociology**, Lexington, march, 1959, 12.

ja. U njima se na nekim fakultetima u sklopu socioloških katedara predaje **predmet ruralna sociologija**.

U ostalim evropskim zemljama ruralna sociologia još je manje »institucionalizirana« na univerzitetima. Ponegde, kao i u Francuskoj, Italiji ili Španiji smatra se da je korisno da studenti slušaju u okviru svojih socioloških studija i probleme iz ove oblasti ali ona nije još uspela da se izdvoji kao poseban predmet a kamoli kao posebna grana ili profesija, tako da ona u njima nije još stekla »zadovoljavajuće institucionalizirano priznanje«.¹¹

Nešto je drukčija slika stanja evropske ruralne sociologije u pogledu istraživanja i njegove organizacije. Pada u oči da su ta istraživanja dosta brojna i raznovrsna. Osobito su brojne doktorske teze iz ruralne sociologije, pa i u zemljama gde se ona na univerzitetima nije još institucionalizirala kao predmet »za sebe«. Na primer, to je slučaj u Nemačkoj, Francuskoj i Engleskoj. Tamo se svake godine pojavljuju teze iz ove oblasti. Staviše, u Nemačkoj je **Forschungsgesellschaft für Agrarpolitik und Agrarsociologie** ustanovio i bibliografiju ovih teza.¹²

Od posebnog je značaja stanje ruralne sociologije u **socijalističkim zemljama** i to tim pre što su neke od njih, kao Rumunija, Poljska, Čehoslovačka, SSSR i Jugoslavija, imale u ovom pogledu iskustvo i tradiciju. Na primer, u periodu između dva svetska rata u Rumuniji je bila na glasu tzv. **sociologia militans**. Ona je počivala na monografskom proučavanju sela i u tim proučavanjima učestvovali su ne samo sociolozi, već i agronomi, lekari, pravnici i sl. Cilj tih istraživanja bio je teorijska spoznaja sela ali i praktične potrebe da se stanje u selu popravi.¹³ U Poljskoj je u to vreme cvetala škola **F. Znaniezkog** a u Čehoslovačkoj **A. Blahe**. Posle drugog svetskog rata, ova tradicija se sa uspehom nastavila u Poljskoj, SSSR i Jugoslaviji, gde se sociologija sela neguje ne samo na katedrama, već i po naučnim institutima.

Proučavanje sela prošlo je u SSSR-u kroz više faza. Još pre revolucije neka dela ruskih sociologija dobila su u svetu veliko priznanje.¹⁴

Posle revolucije, pa sve do 1958. godine, problematikom sela bavile su se ovde druge nauke: etnografija, geografija, ekonomija i sl. ali je za poslednjih nekoliko godina naglo oživeo interes u ovoj zemlji i za konkretna sociološka istraživanja. Osnovano je sociološko društvo a pri najuglednijim univerzitetima osnivaju se »sociološke laboratorije«, koje se bave ispitivanjima aktuelne društvene problematike. Među tim problemima veoma značajno mesto zauzimaju problemi proučavanja seoskih i porodičnih zajednica.¹⁵ Čine se i značajni napori da se unapredi i metodologija ovih istraživanja.

Kada je reč o evropskoj ruralnoj sociologiji, pada u oči i još jedna interesantna činjenica, a to je ne samo tendencija njenog »institucionaliziranja« na katedrama i institutima, već i tendencija osamostaljenja i izdvajanja od opšte sociologije i drugih socioloških disciplina. Otrpilike, tu

¹¹ H. Mendras, isto, 5

¹² H. Mendras, isto, 6

¹³ M. D. Gusti, **Les villages de Nerej**, Bucarest, 1940.

¹⁴ Alexander Tchuprow, **Die Feldgemeinschaft, eine morphologische Untersuchung**, Strassburg, 1902.

¹⁵ Dr C. Kostić, **Sociološko proučavanje seoskih i porodičnih zajednica u SSSR**, Naša stvarnost, Beograd, april, 1963, 448.

se vrši jedan sličan proces kao i u SAD. Na primer, dosta su česti internacionalni skupovi na kojima se obrađuje problematika samo iz ove oblasti. U Briselu je 1958. održan prvi kongres Evropskog društva za ruralnu sociologiju (**European Society for Rural Sociology**), gde je rešeno da se pokrene poseban časopis **Sociologia Ruralis**, koji izlazi dva put godišnje. Slična tendencija se opaža i u okviru nekih evropskih zemalja, u kojima se osnivaju posebna udruženja za ovu disciplinu (Italija i sl.) ili se pokreću posebni časopisi (Italija, Poljska, Francuska, Jugoslavija itd.).

c) Kod nas

Sociologija se kod nas počela »institucionalizirati« na fakultetskim katedrama tek u razdoblju između dva svetska rata. U Ljubljani je obrađivana »katolička sociologija« (A. Ušeničnik, A. Gosar i dr.), na Pravnom fakultetu u Zagrebu predavala se socijalna patologija (E. Miler) i sociologija kulture (D. Tomašić), a na Pravnom fakultetu u Beogradu neposredno pred drugi svetski rat opštu je sociologiju predavao **Đ. Tasić**, a od 1938. godine predavala se na istom fakultetu i ruralna sociologija, koju je od tada do početka rata i nekoliko godina posle rata (do 1951. godine) predavao **S. Vukosavljević**. U to vreme, sociologijom su se bavili i još neki naučni radnici: **M. Kosić**, koji je bio pod uticajem nemačke »formalne sociologije«, **D. Popović** (»O Cincarima«, »O hajducima«) i dr. Prvi je predavao jedno vreme na Pravnom fakultetu u Subotici, a drugi na Filozofskom fakultetu u Beogradu.

To su bili skromni počeci ali je rat i njih presekao.

Ali tako nije bilo i u pogledu socioloških istraživanja, osobito u pogledu proučavanja sela i seljaka. Takva proučavanja su još od ranije bila brojna i imaju dubokog korena kod nas. Istina, ona se ne bi uvek mogla nazvati sociološkim, već više zadiru u oblasti etnologije, antropogeografije, agrarne politike i sl., ali ona delom pripadaju i sociologiji sela. Zbog toga se na njih treba osvrnuti.

Već u obimnom delu **Vuka St. Karadžića** ima dosta socioloških elemenata i slobodno se može reći, da je on »osnivač mnogih naših nauka«, pa, između ostalog, on je bio »takođe naš prvi sociolog«. ¹⁶ On u svojim delima nije pisao samo o narodnim običajima, pesmama, problemima jezika i sl., već je dao i mnoga veoma oštroumna zapažanja o selu, porodičnoj zadruzi, kućnom starešini, odnosu starešina prema narodu itd. Opisujući naše ruralno društvo svoga doba, često je davao i objašnjenja izvesnih pojava; tako je dao dobra zapažanja o raznim društvenim kategorijama: raji, šegrtima, seljacima, »gospodi« u Vojvodini, počecima birokratije kod nas i sl.

Od ostalih autora iz prošlosti, za našu sociologiju sela imaju posebnog značaja radovi: A. Radića, V. Bogišića, J. Cvijića i S. Vukosavljevića.

Ante Radić (1868—1919) je bio ideolog »hrvatskog seljačkog pokreta«. Pored toga, on je bio naučnik i praktični političar, i u njegovom delu ima obilje socioloških zapažanja i uputstava kako treba proučavati selo i seljake. »Osnovna misao njegove sociologije je misao o ratarskom narodu. To

¹⁶ Đ. Tasić: **Vuk Karadžić kao sociolog**, Sociološki pregled, I, Beograd, 1936, 245.

je narod koji živi od svoga rada, on živi u svome domu i na svojoj zemlji, u svojem zavičaju, po načelima uzajamnog pomaganja i bratstva; u porodičnim zadrugama on živi u miru sa celim svetom, jer ne uzima i ne oti- ma ništa ni od koga, i to i neće, i ni od koga ne traži ništa osim da mu ostavi plod njegovog rada i truda. Ovaj miran i radan, ratarski seljački na- rod bio je, u davnoj prošlosti, potčinjen stočarima...« On je društveno kretanje tumačio »borbom ratara i stočara«, a kasnije borbom povlašćenih staleža: plemstva, sveštenstva i birokratije protiv »naroda«, a »ono što čini narod, jezgro i suštinu njegovu, to je seljački narod«. ¹⁷

Valtazar Bogišić (Cavtat, 1834 — Rijeka, 1908), znameniti pravnik i et- nolog, ima velikog značaja i za našu sociologiju sela i zbog predmeta nje- govog dela i zbog metoda kako je selo proučavao.

U tom pogledu posebnu pažnju zaslužuje njegov »Naputak za opisi- vanje pravnih običaja, koji žive u narodu« (Beč, 1886). U stvari, to je bio jedan upitnik, koji sadrži 352 pitanja iz raznih oblasti seoskog života, a od toga na samu porodicu (»obitelj«) odnosi se veća polovina, njih 178. Taj »naputak« on je štampao u 4.000 primeraka i razaslao poznavaoocima na- rodnog života po svim našim krajevima. Tako dobijenu građu, Bogišić je sređivao nekoliko godina i izdao je u obimnom **Zborniku sadašnjih pravnih običaja u Južnih Slovena** (Zagreb, 1874). To je bio veliki napor krunisan potpunim uspehom. Tu će svaki sociolog naći obilje materijala o važnim ustanovama i procesima seoskog života: susedstvu, lokalnoj upravi, vaspit- tanju, dokolici, odnosima itd. Neke od tih problema on je »snimio« dok su bili u punoj važnosti i razvoju i tako je dao autentičnu sliku o njima.

Važno je i pitanje njegovog **metoda** proučavanja sela, a zanimljivo je i njegovo mišljenje o pojedinim vrstama istraživačke tehnike.

Bogišić smatra da se sociologija, kao i pravo »bave izučavanjem čovje- ka u društvu«. On proučavanju društva na selu pristupa konkretno, i kao sociolog, i odmah dolazi do zaključka, da u njegovo vreme na »slovenskom jugu« postoji između »faktičkih odnošenija« i »pisanog zakonodavstva i učenih studija« ne samo »neharmonija, nesklad«, već se oni nalaze »u naj- potpunijoj međusobnoj oprijeci«. To važi, »osobito glede seljaka«. On dalje nalazi i razloge zbog kojih dolazi do takvog raskoraka. Upravo, tome je glavni uzrok pogrešan metod onih koji sastavljaju te zakone i pišu te učene studije. Zbog toga on ne šteti oštre reči kada govori o njima. On je tako- đer veliki protivnik »želje za jednačenjem«, tj. postupka u kome se uzima **deo mesto celine** ili se putem apstrakcije donose zaključci, a ne vodi se ra- čuna o specifičnostima društvenog razvitka.

Bogišić smatra, da stvarno naučno proučavanje društva treba da po- đe od utvrđivanja »najpozitivnijih podataka« i prvo treba »izučiti pozitivna fakta«. To se najbolje postiže **neposrednim posmatranjem, upitnikom, sta- tistikom, komparativnim metodom i arhivskim dokumentima**.

Svaku od ovih tehnika on kritički posmatra; uočava njihove prednosti i domet ali vidi i mane i ograničenosti. Tako za statistiku kaže: »Svaku mu je poznato kakvu važnu ulogu među društveno-državnim naukama igra sta- tistika«, ali on uviđa i njene ograničene mogućnosti i to ilustruje primeri-

¹⁷ Dr Đ. Tasić, *Socijalna ideologija i nacionalizam A. Radića*, Beograd, 1938, 5 i sl.

ma. »Sada ako ja ne znam ustroj zadruga, to i najtačniji brojevi koje u statistici nalazim i koji naznačavaju broj oporuka, nijesu od velike koristi za mene, ako ne znam zašto je ovdje njihov broj tako malahan, poređujući ga s brojevima toga istog pravničkog posla, koje spremam u drugim zemljama s jednakim pučanstvom, ali gdje zadruga nema. Za mene malo znači broj prijestupa protiv svojine nekih osobitih stvari, pa činio se on meni velik ili malahan, kad ja ne znam pojmove narodnje o svojini uopće a napose svojine takvih osobitih stvari«. Isto tako, on kritički pristupa i **komparativnom metodu**, i ako ističe »koliku je naučnu korist već donijelo sravnjivanje ili usporedna metoda u prirodnim naukama i jezikoslovlju«. Ali odmah on upozorova i na opasnosti, kojima je izložen onaj koji se slepo pridržava ove metode i ne zna ograničene mogućnosti. »Ne budući moguće upoređaćima znati osnove i razloge pojedinih pojava, posao uspoređivača postaje malo po malo mehanički, i takoj radnji može se u većini slučajeva smjelo primijetiti smjela izreka: **comparaison n'est par raison...**«¹⁸

To sve ipak ne znači, da je Bogišić zanemario istraživanja po arhivama. Naprotiv, može se slobodno reći da je u našoj nauci malo ko pisao sa toliko istinske učenosti i da je sa toliko pažnje tragao za pisanim dokumentima kao on.¹⁹

Jovan Cvijić (1865—1928) je počeo naučnu karijeru kao geograf i geolog. Zatim je osnovao posebnu »antropogeografsku školu«, koja je prikupila i objavila mnoštvo podataka o narodnom životu. Za sociologiju sela i kulture od osobitog značaja su njegova dela **Antropogeografski problemi Balkanskog Poluostrva**, La Penusule Balcanique (1918) i dr. On je kod nas cenjen osobito kao geomorfolog i antropogeograf, dok se u inostranstvu ceni naročito kao sociolog. U posljednje vreme, to je uočeno i kod nas, pa je počelo intenzivnije proučavanje njegovog dela i sa sociološkog gledišta. Zbog toga se valja posebno osvrnuti na neke probleme, važne za sociologiju sela, i metod kako ih je on proučavao.

Cvijić je jasno izložio svoj metod proučavanja društva na selu, kad izlaže problem proučavanja »psihičkih osobina etničkih grupa«. Sam izričito kaže da se tom prilikom služio sa dve vrste metoda: **opštim i specijalnim**. U prvu vrstu spada: **posmatranje i komparacija**. »Direktno promatranje, promatranje na licu mesta, daje više tačnijih rezultata u balkanskim zemljama nego u Zapadnoj Evropi, jer južnoslovensko stanovništvo nije obrađeno, modifikovano i postalo gotovo jednoliko pod uticajem civilizacije.« Značaj komparativnog metoda ocenjuje ovako: »Lakše je tačno odrediti psihičke osobine jedne etničke grupe kad se poznaju sve grupe, nego kad se ograničimo na studiju samo jedne, sasvim male grupe«.

Pored ovih opštih, on podvlači da je u istraživanju primenjivao i »dve specifične metode«. O tome kaže ovo: »Prva je metoda psihički ili etnopsihičkih **profila** koji su u nekoliko slični geološkim ili geomorfološkim profilima... Druga je metoda u tome, da se zabeleže razlike između stanovništva zemlje-matrice i stanovništva zemlje — kolonizovanja, koje je istog porekla«. Pored toga, Cvijić koristi i »metod indirektnog posmatranja«, u koje on računa korišćenje raznih podataka«, koji se mogu izvesti iz nošnje i dijalekata, pa iz narodnih shvatanja o smislu vrednosti ljudskog života«. Tu

¹⁸ V. Bogišić, **Zbornik sadanjih pravnih običaja u Južnih Slovena**, Zagreb, 1874, XLVII, X.

¹⁹ Dr Cv. Kostić, **Bogišić i sociologija**, Filozofija i sociologija, br. 1—2, Beograd, 1958, 169 i sl.

takođe spadaju i razni »spoljni znaci«, kao što su »... različiti oblici kuća i zgrada, razlike u svakidašnjem načinu života«, kao i činjenice koje otkriva folklor«. Na kraju, Cvijić ističe doprinos koji za proučavanje života na selu može dati **istorija** »naročito kad se pod istorijom razume ne samo priča- nje događaja, nego i proučavanje svih tvorevina, bilo naučnih, bilo umet- ničkih, kao i proučavanje verskih i političkih ustanova« i lingvistika, jer su »lingvističke osobine vrlo poučne, naročito dijalekti«.²⁰

Ali i pored svega toga, on smatra da su metode za proučavanje društva još dosta nerazvijene, jer je »čovjek za čoveka, jedna od tajni u koju se mo- že najteže prodreti« i zbog toga se »ideje i pobude ljudskih grupa često oti- maju preciznoj studiji i proučavanju; one su kao tečnost koja klizi između naših prstiju i ne da se uhvatiti«.

Sreten Vukosavljević (Prijepolje, 1881 — Rovinj, 1960) je čitav život posvetio proučavanju našeg sela. U razmaku između dva svetska rata obja- vio je mnoštvo »pisama sa sela«, u kojima je prikazao društvo seljaka, oso- bito onih po našim planinskim krajevima. Glavni deo njegovog rada na ru- ralnoj sociologiji pada tek posle drugog svetskog rata. Tada je objavio tri svoja glavna dela: **Seoske uredbe o vodama** (1947), **Organizacija seljačke zemljišne svojine** (1953) i **Organizacija dinarskih plemena** (1957).

U svome istraživačkom radu, Vukosavljević se najviše služio **neposred- nim** posmatranjem. U društvenim procesima »preciznih datuma nema«, jer su ti »procesu dugi i isprekinuti, a ne događaji koji se dese, u jednom tačno određenom vremenu«. Ispitivač pri tome treba da se koristi i izvesnim dru- gih tehnikama: **analizom zemljišnih svojina na selu, tradicijom, jezičkim za- ostacima i nazivima lokaliteta, seljakovim naučnim redom, pisanim doku- mentima i statistikom**.

Bilo je i ima još zaslužnih istraživača života našeg sela. Zbog toga naša so- ciologija sela poseduje bogato **naučno** nasleđe. Ona treba da ga proučava i da ga unapređuje. Može se slobodno reći, da ni jedan prostor u Evropi nije tako savesno i u tačine proučavan kao prostor od »Veleške klisure do Zagrebačke gore«, u kome su »metanastazičke struje« izmenile raniju društvenu strukturu. Svakako, u tome nasleđu ima dosta i onoga što je »prevaziđeno« i što ima samo istorijski značaj. Ali ima dosta i onog što je još od velikog naučnog interesa, jer je naše današnje društvo proizašlo iz onog ranijeg; u njemu se mešaju raniji oblici i procesi sa novim. Uostalom to naše naučno nasleđe proučavanja sela je cenjeno i u svetu. Istina, naj- veći deo njegov, zbog jezika, ostao je nepoznat inostranstvu (Lingua slavi- ca, non leguntur). Ali ona dela, kao što je Cvijićevo **La Penusule Balcani- que** ili Bogišićevo o porodičnoj zadrugi, već odavno su uvršćena u riznicu svetske sociologije.

Razumljivo je, da se na tome ne može stati; na našem selu mnogo se šta promenilo. Promenio se položaj seljaka i kao proizvođača i kao potro- šača, promenila se njegova društvena uloga i stav prema gradu i sl. Došli su snažni uticaji procesa industrijalizacije i urbanizacije, nove institucije i vrednosti, nove komunikacije itd. To sve nameće i nove zadatke pred na-

²⁰ J. Cvijić, **Balkansko poluostrvo**, knj. II, 1930, 2 i sl.

²¹ S. Vukosavljević, **Organizovanje seljačke zemljišne svojine**, Beograd, 1953, 2 i sl.

šu sociologiju i u pogledu predmeta i u pogledu metoda proučavanja. Uostalom, to se vidi i po interesu koji za nju vlada i po institucijama koje se njome bave.²²

d) Verska ruralna sociologija sela

Sasvim poseban položaj ima tzv. verska sociologija sela. Zbog brojnosti i važnosti sela i seljaka, neke religije, osobito katolička i protestantska, posvećuju naročitu pažnju ruralnoj sociologiji. One osnivaju čitave katedre i institute na kojima se ona njeguje. Staviše, i u socijalističkoj Poljskoj postoji katedra za ruralnu sociologiju na katoličkom univerzitetu u Lublinu.

Idejna podloga »katoličke sociologije« jesu **papske enciklike**, tj. poslanice koje papa u važnim momentima upućuje katolicima **urbi et orbi**. U njima poglavar katoličke crkve, kao »nepogrešiv« i kao »božji zastupnik na zemlji« iznosi svoja mišljenja i daje rešenja o važnim problemima u društvu. Na osnovu njih razne organizacije i sveštenstvo ravnaju dalje svoje ponašanje i preduzimaju akcije. Osnovne misli o društvu iz tih enciklika se razrađuju kao »sociologija« predaju se u školama i prenose u praksu.

U ovom pogledu, od naročitog su značaja tri »socijalne enciklike«.

Prva od njih je **Rerum novarum**, koju je 1891. objavio papa i u kojoj se zauzima stav prema »novim stvarima«, kao što su: marksizam, prodor socijalizma u mase, raslojavanje društva, klasna borba itd. Prema ovoj enciklici, podela društva na klase, na bogate i siromašne, božanskog je porekla i ljudima ne ostaje ništa drugo nego da to prime kao činjenicu i da među sobom »sarađuju«. Druga socijalna enciklika je **Quadragesimo anno**, koja se pojavila 1931., tačno četrdeset godina posle prve. To je bilo doba duboke ekonomske krize i u njoj se ta kriza odražava na svoj način. Karakteristika ove enciklike je borbenost. Dosta je mesta posvećeno i porodici i autoritetu u njoj, ona se zalaže za očuvanje i učvršćenje autoriteta muža kao »glave porodice« nad ženom i decom. Treća socijalna enciklika je **Mater et magistra** i ona je objavljena 1961. Ona je manje borbeno i više je liberalna, između ostalog, u njoj se raspravlja o »sutonu kolonijalnog režima«, o »učestću sve većeg broja građana u društvenom životu«, o novom napretku nauke i tehnike, o pravičnijoj raspodeli nacionalnog dohotka i sl. Ona pominje i rešenje »socijalnog pitanja«, ali putem »saradnje« klasa.

Pošto je ova »sociologija« zasnovana na verskim dogmama i natprirodnim »otkrićima«, to ona nema naučni karakter, iako ona ima uticaja u zemljama u kojima religija igra značajniju ulogu.

²² Sociologija sela se danas predaje kod nas u okviru predmeta »sociologija naselja« na Filozofskom fakultetu u Beogradu i u okviru predmeta »sociologija lokalnih zajednica« na Filozofskom fakultetu u Ljubljani. Pored toga, postoje posebne sekcije za nju u: Sociološkom institutu u Beogradu, Agrarnom institutu u Zagrebu, Sociološkom institutu u Ljubljani i Odeljenju za sociologiju Instituta društvenih nauka u Beogradu. Pokretanjem časopisa »Sociologija sela« (Zagreb), ona je dobila i svoj teorijski i stručni organ.

e) Zemlje u razvoju

Neki ove zemlje nazivaju **nerazvijena** područja (régions sousdéveloppées), koja obuhvataju mnoge azijske, afričke, kao i zemlje Latinske Amerike. Njihove su glavne karakteristike: veliki priraštaj stanovništva, nedostatak životnih namirnica, nizak nacionalni dohodak, dominacija agrikulture, slaba tehnika, analfabetizam, partikularizam itd. U posljednje vreme mnoge od ovih zemalja teže da poprave svoj položaj putem ubrzane **industrijalizacije**. Ali to ne ide lako i izaziva mnoge druge društvene probleme, koji su od značaja za sociologiju.

Među njima se ističu odnosi između »prirodne« sredine sela i »tehničke« sredine grada, proces urbanizacije, odnos »tradicionalnog i novog«, stvaranje novih društvenih grupa, akomodiranje ličnosti seljaka novim promenama i sl.

U nekim od ovih zemalja od sociologa se ne traži da samo zabeleže i objasne ove probleme, već i da u okviru svoje nauke pomognu da se teškoće otklone. To se osobito traži od ruralne sociologije, pošto je **seljačko i agrarno** pitanje najteži problem ovih zemalja. Navode se i primeri uspešnog rada sociologa u ovom pogledu, naročito u Indiji i Pakistanu. U nekim područjima, kao u oblasti Mediterana, sociolozi se udružuju sa drugim stručnjacima da bi što bolje spoznali i rešili društvene probleme tih područja »u razvoju«.²³

Pada u oči i povećana briga, koja se posvećuje ruralnoj sociologiji u posljednje vreme u mnogim zemljama »u razvoju«. Između ostalog, ona se ogleda i u stvaranju novih katedara i instituta za nju. Neke od njih, osobito u Latinskoj Americi i na Mediteranu, već počinju da stiču i lep naučni glas.

2. PREDMET

Osnovni problem za konstituisanje svake naučne discipline jeste njen predmet. Isti je slučaj i sa sociologijom sela. Ona je još prilično daleko od toga da je ovaj problem raščišćen i da se na njega podjednako svuda gleda. Zbog toga treba ispitati sličnosti i razlike u tim gledištima. Odmah se može napomenuti da se, u poređ nijansi, ta gledišta mogu uglavnom svrstati u dva osnovna tipa, ona koja zastupaju američki i ona koja zastupaju evropski sociolozi. Razlozi zbog kojih dolazi do tih razlika leže poglavito u različitoj društvenoj stvarnosti i promenama kroz koje je ona prošla na ova dva kontinenta.

a) Teorija

Nesumnjivo, najviše napora da se odredi što preciznije predmet ruralne sociologije činili su i čine američki sociolozi. To je činjenica, ali je isto

²³ Conseil Méditerranéen de Recherches en Sciences Sociales, **Rapport sur l'Assemblée Générale réunie à Catane, Sicile, du 30 Octobre au 4 Novembre 1961, Catane, 1961, 238.**

tako činjenica da i u njihovim gledištima postoje prilične razlike. Štaviše, ima slučajeva da je isti sociolog tokom vremena prilično menjao mišljenja o stvarnom predmetu ove discipline.

Takav je slučaj sa evolucijom shvatanja **John M. Gillettea**, autora prvog univerzitetskog udžbenika ruralne sociologije, između njegovog prvog izdanja 1913. i trećeg izdanja 1936. god.²⁴ Neki smatraju, da je upravo menjanje shvatanja ovog autora o predmetu ove discipline najbolja periodizacija njenog razvitka u SAD. Tako on u prvom izdanju svoje knjige, 1913. godine, smatra za predmet ruralne sociologije »opis manifestacija« društvenog života na selu i ne daje neku određeniju njenu definiciju. Naprotiv, u izdanju 1936. godine, on marljivo tretira problem definicije i »specijaliziranja« njenog i za njenu »centralnu temu« smatra proučavanje društvenih **promena** na selu, koje izazivaju promene svojinskih odnosa i obrađivanja zemlje, jer to ima najveći značaj u »nacionalnom i ruralnom životu ili je bar od prvoklasnog značaja«. **C. C. Zimmermann** se takođe pozabavio problemom »centralnog koncepta ruralne sociologije«, ali on smatra da je njen predmet proučavanja promena »koje vrše urbanizacija i ruralizacija na stanovništvo«. Upravo, to je »centralna tačka ruralne sociologije«.²⁵ Ovo gledište je imalo veoma snažan uticaj na mnoge američke ruralne sociologe, koji su glavne napore usmerili na proučavanje promena koje vrši urbanizacija na selo. Štaviše, neki od njih smatraju da »urbanizacija ruralnog života stvara zaista novu epohu u ljudskoj istoriji«.²⁶

Bilo je i nekih drugih shvatanja kod američkih ruralnih sociologa o predmetu i »centralnoj tački« ove discipline, pa da bi se diskusija o tom osnovnom problemu prekratila i pogledi ujednačili, obrazovana je 1937. godine »od vodećih ruralnih sociologa« jedna komisija, koja je imala zadatak da sastavi prihvatljive definicije sociologije i ruralne sociologije. Prema tim definicijama sociologija proučava »oblike ljudskog udruživanja, činioce koji utiču na poreklo, razvoj, strukturu i funkcionisanje ovih različitih oblika i njihovih kulturnih produkata«, a ruralna sociologija proučava »oblike udruživanja u ruralnom okviru«, a posebno razlike i odnose prema onima u varošima i gradovima.²⁷

Ova definicija predmeta ruralne sociologije je precizna i ona odražava stanje ove discipline u vreme kad je ova disciplina već bila »sazrela« u SAD. Pored toga, ona je plod jednog dogovora i prema tome ima **konvencionalan** karakter, pa se nje uglavnom i pridržavaju američki sociolozi, iako svaki od njih može u svoje delo da unese i koju ličnu notu, što je razumljivo. Između ostalog, to se može videti i po poznatom univerzitetskom udžbeniku

²⁴ John M. Gillette, **Rural Sociology**, 3 ed. New York, 1936.

²⁵ C. C. Zimmermann, **The Trend of Rural Sociology**, New York, 1929, 254.

²⁶ Harry Elmer Barnes, **Society in Transition**, New York, 1939, 559.

²⁷ Original tekst glasi ovako:

»Sociology is the description of the forms of human association, the factors influencing the origin, development, structure, and functioning of these various forms, and of their cultural products. Rural sociology is the study of these forms of association in the rural environment, and describes their differences from and relations to those of towns and cities. By »forms of association« are meant all describable types of human association, whether they be institutions, community or neighborhood organizations, cultural patterns, or trade or class organizations. By »the origin, development, and functioning of these forms« are meant the conditions under which, and the processes by which, different forms of human association have come into existence, tend to maintain their existence, and function in relation to their own life processes and the environment in which they exist.« **The Field of Research in Rural Sociology**, prepared by a committee of the Rural Sociological Society and the Bureau of Agricultural Economics, p. 2, U. S. Department of Agriculture, Washington, D. C. October, 1938.

ruralne sociologije u SAD.²⁸ On je kolektivno delo 17 poznatih ruralnih sociologa ove zemlje, čiji su pogledi veoma ujednačeni u pogledu predmeta ove discipline.

Drukčija je slika u pogledu predmeta njenog u Evropi. Anketa koju je proveo **Centre d'Études Sociologiques** (Paris) pokazuje da se u evropskim zemljama, kada je reč o ovoj disciplini, naglasak stavlja na prilično različite predmete. Uostalom, donekle to pokazuju i nazivi koji se za nju u tim zemljama upotrebljavaju.

Predmet **agrarne sociologije** je proučavanje organizacije rada i udruživanja na selu (zadugarstvo) i sl. Ona je usko povezana sa agrarnom ekonomijom i sa planiranjem. Razvijena je u skandinavskim zemljama, Holandiji, Nemačkoj i Austriji. Studije iz **ruralne ekologije** su se razvile u vezi sa **regionalnim** planiranjem u nekim zemljama, a posebno u: Engleskoj, Švedskoj i Francuskoj. **Ruralna demografija** proučava probleme migracija i ona se nalazi između demografije i sociologije. **Sociologija sela i seoske zajednice** bavi se naročito monografskim proučavanjem sela i seoskih zajednica. Lista tih monografija je u mnogim zemljama brojna, iako su u njima čisto sociološki problemi kao »problem prestiža i socijalne stratifikacije još dosta retko proučavani«. **Istorijska i politička sociologija** bave se takođe problematikom sela: poreklom i strukturom društva u njemu, tradicijom, društvenom elitom, političkim grupama i ponašanjem i sl. Izučavanje »odnosa selo-grad i posledica industrijalizacije« su u najnovije vreme osobito brojni. Tu spada i problematika koja se obuhvata obično **sociologijom religije i socijalnom patologijom**.²⁹

Neki teoretičari ruralne sociologije, osobito francuski, čine napore da nađu »centralnu tačku« ove discipline i tako da što bolje definišu njen predmet. U tom pogledu su posebno zanimljiva shvatanja koja iznose H. Lefebvre i H. Mendras.

H. Lefebvre polazi od stvarnog stanja ruralnog društva, koje pokazuje »koegzistenciju društvenih oblika razne starosti«, jer se u njemu mešaju i postoje jedna pored druge pojave iz raznih epoha. Pored sadašnjih odnosa i oblika, postoje i »socijalni fosili« i »preživelosti« iz prošlosti, koji imaju određeni uticaj i na današnje promene. Proučavanje tih oblika i odnosa u njihovoj povezanosti je upravo predmet ruralne sociologije.³⁰ **H. Mendras** osnovni problem ruralne sociologije vidi u proučavanju »ruralne sredine«.³¹ »Sredina« u kojoj živi to društvo je sastavljena od **prirodne** sredine (le milieu naturel) i od **socijalne sredine** (le milieu social). Sociolog ne proučava »prirodnu sredinu« kako je ona postala ili sa njene fizičke strane, već samo ukoliko ona **utiče** na društvene grupe seljaka i njihovu koheziju.

Uglavnom to je stanje ruralne sociologije danas u svetu u pogledu njenog predmeta. Iako su ruralni sociolozi još prilično daleko da se slože o tom osnovnom pitanju, razlike između njih su ipak manje nego kod nekih drugih društvenih disciplina. To je činjenica, kao što je činjenica da se moraju učiniti novi naponi da ona odredi svoj sopstveni predmet — **quid**

²⁸ Alvin L. Bertrand and associates, **Rural Sociology**, New York, 1958.

²⁹ H. Mendras, **Les études de sociologie rurale en Europe**, Sociologia Ruralis, Assen, vol. 1, No 1, 1961, 11, 12.

³⁰ H. Lefebvre, **Perspectives de la Sociologie Rurale**, Cahiers Internationaux de Sociologie, vol. XIV, Paris, 1953.

³¹ H. Mendras, **Sociologie du milieu rural**, Traité de Sociologie publié sous la direction de G. Gurvitsch, I, Paris, 1958, 325.

proprium, jer samo će tako dobiti mesto na **globus intellectualis**, među ostalim konstituisanim naukama. Ako se koriste dosadašnja iskustva i tekovine naučnog nasleđa, ovaj problem nije nerešiv.

b) Definicija i obeležja sociologije sela

Za definiciju sociologije sela, kao i inače, važi pravilo: **definito fit per genus proximum et differentiam specificam**. To znači, da se i kod nje problem sastoji u nalaženju njenog **genus proximum** i **differentia specifica**. Prvo nije teško učiniti; prave teškoće nailaze tek kod drugog elementa.

Njen **genus proximum** je lako utvrditi već i zbog činjenice, što je ona posebna **grana** sociologije. To znači, da ona ima isti predmet proučavanja u okviru ruralnih društava, koji ima opšta sociologija u okviru ljudskog društva. Već samim tim ona se razlikuje od svih disciplina koje nisu sociološke. Prema tome, ona ne može biti deo biologije ili antropologije, koje proučavaju razvitak čoveka kao fizičkog bića (*homo sapiens*) ili psihologije, jer se »u psihologiji upoređuju i analiziraju unutrašnji procesi, procesi svesti, a u sociologiji spoljašnje grupacije ljudi«. ³²

Iz ovog osnovnog elementa proizlaze i neka druga njena bitna obeležja. Pre svega, ona je **eksplikativna nauka**, a zatim, pojave koje proučava imaju **istorijski** karakter i ona ima svoj »naučni aparat«.

Njen eksplikativni karakter nameće joj zadatak da ne samo prikuplja i opisuje društvene činjenice, već treba da utvrdi i odnose između njih, da utvrdi pravilnosti po kojima se oni javljaju i da ih objasni. Kao i u drugim naukama, i u njoj ima dve vrste zakona: **empirijski** (*per leges scire*) i **kauzalni** (*per causas scire*). Prvi predstavljaju neku vrstu naučnih zakona. To su zapažene i formulisane nepravilnosti među pojavama ali još **neobjašnjene**. Na primer, takva bi bila pravilnost, koju potkrepljuju statistike mnogih zemalja, da je prirodni priraštaj seoskog stanovništva prosečno veći nego gradskog. Kauzalni zakoni predstavljaju veći stepen znanja; oni utvrđuju vezu uzrok-posledica. Upravo, stepen zrelosti neke nauke se i ceni prema tome dokle je ona došla na ovom putu. Svakako, u zemljama gde se naučno neguje, ruralna sociologija je prešla stadij kada je ona samo prikupljala i opisivala činjenice (»opisna sociologija«), pa je zašla u fazu uočavanja i formulisanja empirijskih zakonitosti u ruralnim društvima. To je stanje u kome se ona nalazi u većini ovih zemalja. Ali se čine naponi, da se ona još bolje konstituiše, pa da ona utvrdi i kauzalne zakone u ruralnim društvima. Njeno obeležje kauzalne nauke, odvaja dalje ruralnu sociologiju od svih onih disciplina, koje nemaju taj karakter a koje se bave problematikom sela, kao što su: agrarna politika, socijalna politika, agrarno pravo, organizacija agrarnih preduzeća i sl. To su normativne discipline, kojima nije osnov utvrđivanje odnosa uzrok-posledica, već cilj-sredstvo. Ruralna društva, kao i druga, izložena su neprestanim promenama. Vremenom se menja njihova osnova — proizvodne snage i odnosi, a zatim i ostali delovi njihove »nagradnje«. Priznavanje istorijskog karaktera pojavama u ruralnom društvu ima isti značaj za predmet ruralne sociologije; ima isti značaj za nju, koji ovo

³² L. von Wiese, *Algemeine Sociologie*, I, Berlin, 1924.

pitanje ima u političkoj ekonomiji kada se radi o problemu prirode ekonomskih pojava i predmetu političke ekonomije.

Naučni aparat neke nauke čine njena terminologija, njena doktrina, tehnika istraživanja i sl. Može se slobodno reći, da je u ovom pogledu ruralna sociologija otišla dalje nego i jedna druga grana sociologije. Razlog za ovo je njena bogata tradicija i priroda predmeta. Kada je reč o terminologiji, treba podvući, da je naše naučno nasleđe u tom pogledu bogato; na problemima sela radilo je u prošlosti nekoliko snažnih predstavnika i oni su ostavili mnoge termine, poreklom iz narodnog jezika, koje treba zadržati.

Differentia specifica sociologije sela sastoji se u činjenici, što se u seoskoj sredini ljudi nalaze na jedan **poseban** način i »prema prirodi i među sobom« i zbog toga ruralna društva imaju izvesne društvene specifičnosti, koje nemaju druga. Zbog toga stvarni predmet ove discipline je specifičan način povezivanja i udruživanja ljudi u seoskoj sredini, tj. forme i strukture toga udruživanja, kao i odnosi i procesi njegovi.

Na tim osnovama zasnovana definicija sociologije sela bi glasila: **sociologija sela proučava društvo u seoskoj sredini, kao delu globalnog društva i socijalnog sistema, koje čine ličnosti povezane odnosima u koje »stupaju nužno, nezavisno od svoje volje«, a zatim voljno prema svojim kulturnim i drugim osobenostima i na poseban način, što ovaj deo društva izdvaja od ostalog dela globalnog društva i socijalnog sistema i uslovljava u njemu izvesne posebne promene, koje se normalno mogu očekivati prema njegovom razvoju.**

Ova definicija, između ostalog, pokazuje da je predmet sociologije sela dosta složen. Tu se radi na prvom mestu o »sredini«, a ona ima svoj **ekološki** i društveni deo, a zatim nju ljudi menjaju i prilagođuju svojom **aktivnošću**, a zatim tu se radi i o drugim elementima: oblicima, odnosima, procesima i organizaciji udruživanja.

Iz ovakve definicije dalje proizlazi da sociologija sela ima svoj: **teorijski i primenjeni** deo.

U svome **teorijskom** delu, sociologija sela se pojavljuje u dva vida: kao proučavanje **individualnog** (individualisierende Wissenschaft) i proučavanje **tipičnog** (generalisierende Wissenschaft). U stvari, prvi vid je **ruralna idiografija** (idios = poseban, individualan, grčka reč), a drugi **ruralna nomografija** (nomos = zakon, grčka reč).

Prema prirodi onoga što proučava, **ruralna idiografija** može biti: a) **ruralna ekologija**, koja proučava ekološke i društvene okvire sredine u kojoj je ruralno društvo smešteno, b) **ruralna istoriografija**, koja proučava promene kroz koje je to društvo prošlo, c) **ruralna sociografija**, koja prikuplja razne socijalne činjenice relevantne za predmet sociologije sela³³ d) **ruralna statistika**, koja statistički beleži određene masovne pojave u ruralnom društvu i predstavlja ih brojem ili merom i sl.

Ruralna nomografija ima takođe svoje delove. To potiče otuda što nauka nije uopšte u stanju, zbog ograničenih moći ljudskog razuma, da obuhvati i objasni sve pojave koje se dešavaju u nekom društvu. Zbog toga je ona prinuđena da se služi naučnim shemama, koje obuhvataju samo ono što je zajedničko i opšte u individualnim pojavama. Pronalaženje toga tipičnog i opšteg vrši se kroz razne postupke analize, sinteze i proveravanja pojava koje je utvr-

³³ Termin »sociografija« skovao je 1913. holandski sociograf **Steinmetz** (1862–1940).

dila ruralna idiografija. Prema tome, bitna razlika između ruralne idiografije i nomografije ne leži u **predmetu** proučavanja već u postupku sa koga one proučavaju jedan te isti predmet. Prva proučava ruralne pojave kao nešto pojedinačno, a druga proučava te iste pojave kao izraz nečega opšteg i tipičnog. Druga se nastavlja i zasniva na rezultatima prve.

Primenjeni ili praktični deo ruralne sociologije treba da odgovori na tri osnovna pitanja:

- a) šta treba da se sprovede u ruralnom društvu,
- b) u čemu se razlikuje postojeće u tom društvu od onog što treba u njemu da se sprovede, i
- c) kakvim se **merama** može preobratiti ono što već postoji u ono što treba da postoji.

Kod odgovora na prvo pitanje neminovno dolaze do izražaja pogledi i interesi grupe kojoj sociolog pripada ili čije interese on brani. Tu on ima u vidu »ideale« i ciljeve koje treba postići u društvenom životu sela. U drugom delu, on pronalazi razlike koje postoje između tih »ideala« i onoga što stvarno postoji na selu. Na kraju, u trećem delu, koristeći se rezultatima ruralne idnografije i nomografije, predlažu se konkretne mere, pomoću kojih se može postojeća seoska stvarnost preobraziti ili bar približiti postavljenom idealu.

Iskustvo više zemalja je pokazalo da je primenjena ruralna sociologija ne samo moguća, već je i veoma korisna, pošto je dala i neprestano daje nesumnjive rezultate.

ZAKLJUČAK

Sociologija sela se konstituisala u nekim zemljama kao posebna sociološka disciplina, koja ima ne samo određen predmet, metod, terminologiju i sl., već ima i posebne institucije: katedre, institute, udruženja, časopise i sl. U njima se ona razvija ne samo kao nauka, već i kao **profesija**. Takve su zemlje: SAD, Kanada, Holandija, skandinavske zemlje i neke »zemlje u razvoju«.

U nekim drugim zemljama, ona se nije u tolikoj meri osamostalila, iako se sociološkoj problematici sela i u njima poklanja značajna pažnja. Tu se sociologija sela predaje i na fakultetima u okviru opšte sociologije ili se u okviru socioloških institucija stvaraju posebne sekcije za proučavanje sela. Takvo je njeno stanje u većini evropskih država, kao i u nekim »zemljama u razvoju«. Moglo bi se reći, da danas nema imalo kulturnije i razvijenije zemlje gde se sociološkim problemima sela ne poklanja, u ovom ili onom vidu, znatna pažnja. To dolazi, ne samo zbog uloge seljačkog i agrarnog pitanja i brojnosti seljaka u svetu, već i zbog procesa urbanizacije i industrijalizacije, koji svaki na svoj način, iznose na videlo i zaoštravaju mnoge probleme ruralnih društava.

Naša zemlja u tom pogledu ne čini nikakav izuzetak. Štaviše, u njoj se proučavanju sela, još od prošlog veka poklanja velika pažnja, tako da je naše »naučno nasleđe« u ovom pogledu i obimno i kvalitetno. Istina, ako pripada i drugim disciplinama, osobito etnologiji, antropogeografiji, pravnoj istoriji

i sl., ali u njemu ima i dosta materijala, koji su neophodni za sociološka proučavanja našeg društva. Tu činjenicu treba imati u vidu, iako je dosta u tom nasleđu zastarelo i ne odgovara stvarnosti, iako su kod nas izvršene korenite društvene promene, pa su došle nove institucije, nove vrednosti potiskuju stare, izmenio se položaj seljaka i kao proizvođača i kao potrošača itd. Zbog toga se postavlja problem, ne samo daljih istraživanja u ovom pravcu, već i problem konstituisanja naše sociologije sela na novim osnovama i u novim uslovima.

Na tom putu, kao i inače i kod drugih naučnih disciplina, najteže je odrediti **predmet**. Teškoća je tim veća, što se ovo pitanje različito rešava u teoriji i praksi pojedinih zemalja pa i onih koje imaju veliku naučnu tradiciju.

Ali, iako o tome postoje brojne teorije i gledišta, u njima provejavaju dva osnovna pravca: američki i evropski. Prvi naglašava procese udruživanja ljudi u seoskoj sredini, a drugi ističe značaj institucija i tradicije. Ove razlike mogu se lako objasniti činjenicom, što je američko društvo novo i nije opterećeno dugom istorijom, kao što je to slučaj sa evropskim društvom i sociologijom. Ova dva osnovna shvatanja o predmetu sociologije sela se zatim šire i po ostalim krajevima sveta.

Svakako, teškoće ove vrste ne treba potcenjivati ali one nisu nepremostive. Kao i svaka druga nauka, koja to stvarno hoće da bude, i sociologija sela mora da ima svoj **genus proximum** i **differentia specifica**. Prvo pitanje je rešeno već samim tim, što je ona **grana** sociologije, koja sociološki proučava ruralna društva. Kod drugog pitanja su osnovno sociološke specifičnosti ruralnog društva u okvirima globalnih društava i raznih socijalnih sistema.

Tako shvaćena definicija ove discipline dozvoljava da se iz nje izvuku i druga njena obeležja: o njenoj podeli na teorijsku i primenjenu, o njenoj idiografiji i nomografiji, kao i o njenim budućim perspektivama.

SUMMARY

DEVELOPMENT AND SUBJECT OF RURAL SOCIOLOGY

Theoretical and practical needs for rural sociology have been in a continuous growth everywhere in the world and in Yugoslavia too.

The first part of this article follows the development of rural sociology in USA, Europe and in the countries under development. There is a review of so called religious sociology, a kind of »sociology« very popular in some catholic and protestant countries. This kind of sociology can not be regarded as scientific one. Particular attention has been paid to the scientific inheritance of rural research work in Yugoslavia, especially in works of *Vuk Karadžić*, *Ante Radić*, *Valtazar Bogišić*, *Jovan Cvijić*, and *Sreten Vukosavljević*.

The second part considers the problem of the subject of rural sociology. This question was in the focus of interest of rural sociologists in USA. Their efforts

concluded with an agreement about the definition of its subject in 1938. This definition was accepted by American and some foreign sociologists as well. The European rural sociologists are still very divergent about this question. Different names for rural sociology in different European countries obviously prove this fact.

At the end author discusses the problem of definition and essential characteristics of rural sociology and explicates his own definition.

Rural sociology is a branch of general sociology and as such an explicative science. Rural phenomena have historical character. Rural sociology already has fearfully built up its own »scientific apparatus« (terminology, theories, etc.). The peculiarity of this branch of sociology consists in the fact that people in rural environment are connected in a specific way »with nature and among themselves«.

On these grounds established definition of rural sociology would read: *The rural sociology studies the society in rural environment as a part of the whole society and social system, and is composed of individuals connected by the relations in which they »enter under the necessity independently of their will« and by their free will corresponding to their cultural and other peculiarities and in a specific way, what separates this part of the society from the remainder of the whole society and social system and causes in it certain specific changes normally expected in accordance with its development.*

РЕЗЮМЕ

РАЗВИТИЕ И ПРЕДМЕТ РУРАЛЬНОЙ СОЦИОЛОГИИ

В настоящее время во всем мире, а соответственно и у нас, постоянно возрастает теоретическая и практическая необходимость дальнейшего развития руральной социологии.

В первой части настоящей статьи рассматривается развитие этой научной дисциплины в США, в Европе и в слабо развитых странах. Автор также касается и так называемой религиозной социологии, одной из разновидностей »социологии«, развитой в некоторых католических и протестантских странах, которая не имеет научного характера. Особо рассматривается вопрос научного наследия изучения деревни в Югославии в произведениях: Вука Караджича, Анте Радича, Балтазара Богишича, Йована Цвиича и Сретена Вукосавлевича.

Во второй части статьи говорится о предмете руральной социологии. Этим вопросом особенно занимались руральные социологи в США. В результате их работы над этим вопросом у них в 1938 году произошел договор об определении предмета руральной социологии. Этого определения придерживаются американские руральные социологи, а также и социологи в некоторых других странах. Европейские руральные социологи все еще не имеют единого взгляда по этому вопросу. Впрочем это видно и из того, что в разных европейских странах эту научную дисциплину называют по-разному.

В последней части статьи автор рассматривает вопрос определения и характерных черт руральной социологии, и дает свою дефиницию этой научной дисциплины.

Руральная социология является отраслью общей социологии, и как таковая она является экспликакативной наукой. Руральные явления имеют исторический характер, а сама руральная социология уже в достаточной мере выработала свой «научный аппарат» (терминологии, теорию и т. п.). Специфика этой научной дисциплины заключается в том, что люди в сельской среде связаны особым образом «с природой и друг с другом».

Исходя из этого положения, руральная социология имела бы следующее определение:

Руральная социология изучает общество в сельской среде, являющейся частью общества и социальной системы, которое составляют индивидуумы связанные определенными отношениями, в которые «они вступают по необходимости, независимо от своей воли», а потом и по желанию, каждый по-своему, в соответствии с его культурными и другими особенностями, что выделяет эту часть общества из остальной части общества вообще, и всей социальной системы, и обуславливает в ней некоторые особые изменения, которые нормально могут ожидаться в соответствии с его развитием.